

*Рубакова Т.О.,**к. е. н., доцент,**докторант кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»*

СИСТЕМА ФІНАНСОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті представлено аналіз наукових поглядів на сукупність складових регулювання зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД). Конкретизовано склад системи фінансового регулювання ЗЕД на основі дослідження сутності методів, інструментів і важелів регулювання в контексті взаємозв'язків між ними. Наведено структуру системи фінансового регулювання ЗЕД з урахуванням її особливостей, які виявляються в специфічних для ЗЕД методах, інструментах і важелях.

Ключові слова: фінанси, фінансовий механізм, фінансове регулювання, зовнішньоекономічна діяльність, методи, інструменти, важелі, система, структура.

Постановка проблеми. Розвиток форм міжнародної економічної інтеграції, зокрема глобалізації, є сьогодні об'єктивним і неминучим процесом. В таких умовах значно підвищуються роль і значення зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД), яка є одним з пріоритетів національної економічної політики України та стратегічно важливим напрямом діяльності підприємств усіх сфер національного господарства.

Глобалізаційні тренди, з одного боку, є передумовою економічного зростання, а з іншого – джерелом глобальної нестабільності. Для країн з високим ступенем відкритості економіки регулювання ЗЕД є засобом стабілізації та адаптації національних економік до мінливих умов світового ринку та міжнародного економічного співробітництва. При цьому надзвичайно важливою є роль економічного, зокрема фінансового, регулювання, заснованого на застосуванні державою фінансових та грошово-кредитних методів регулювання економіки. Саме ці методи стимулюють розвиток конкурентного середовища; їх застосування обумовлено врахуванням інтересів суб'єктів господарювання, що відображені в економічних законах.

Процес регулювання є складним і таким, що супроводжується впливом значної кількості об'єктивних та суб'єктивних чинників, використанням різних категорій та їх елементів. Дослідження теоретичних та практичних аспектів фінансового регулювання ЗЕД є неможливим без розуміння його сутності, що визначається певною сукупністю складових, вплив яких на ЗЕД має системний характер. У зв'язку з цим дослідження системи фінансового регулювання ЗЕД є актуальним науково-практичним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фінансовий механізм та фінансове регулювання як його структурна підсистема є об'єктами дослідження багатьох вітчизняних вчених, таких як М.М. Аргус, В.Д. Базилевич, О.Д. Василик, О.П. Кириленко, О.М. Ковалюк, С.Л. Лондар, С.В. Львовичкін, І.О. Лютий, В.М. Опарін, В.І. Оспішев, А.М. Поддєрьогін, В.М. Федосов, С.І. Юрій. Західна економічна наука більш орієнтована на практичні дослідження у сфері фінансів і не приділяє значної уваги

теоретико-методологічним аспектам формування та структури фінансового механізму.

Фінансове регулювання ЗЕД є відносно новим напрямом наукових досліджень, інтерес до якого обумовлений інтенсифікацією процесів інтеграції України до світової системи світогосподарських зв'язків. За цим напрямом працювали вітчизняні науковці, досліджуючи питання фінансового регулювання ЗЕД з позицій функціонування світової економічної системи (Л.Б. Колінець), промислового виробництва (Г.В. Дурицька, В.С. Крупін), агропромислового комплексу (С.М. Кваша), суб'єктів господарювання (В.О. Васюренко, Н.Ю. Литвин, В.В. Мацьків).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз останніх досліджень та публікацій виявив, що недостатньо вивченими є питання складу компонентів фінансового механізму та взаємозв'язку між ними; дискусійними є положення щодо сутності інструментів та важелів фінансового регулювання. Ці проблеми знайшли відображення і в дослідженнях з фінансового регулювання ЗЕД, розуміння економічної сутності якого ускладнюється різноманіттям наукових поглядів на сукупність його складових та їх конкретний зміст з урахуванням специфіки ЗЕД як об'єкта регулювання.

Мета статті полягає у визначенні складу системи фінансового регулювання ЗЕД на основі дослідження сутності методів, інструментів і важелів регулювання в контексті взаємозв'язків між цими категоріями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміст фінансового регулювання визначається значною кількістю науковців як сукупність фінансових інструментів, методів, засобів, важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства, які є водночас складовими елементами фінансового механізму. Отже, фінансове регулювання розглядається як складова частина й одна з ключових підсистем фінансового механізму, як метод фінансового впливу, що містить методи розподілу, інструменти та важелі впливу.

Фінансове регулювання ЗЕД є однією зі сфер фінансового регулювання, де об'єктом регулювання виступають економічні відносини, пов'язані зі здійсненням ЗЕД, зокрема ЗЕД суб'єктів господарювання [1, с. 283], фінансові відносини щодо здійснення ЗЕД [2, с. 6], діяльність суб'єктів у сфері зовнішньоекономічних зв'язків [3, с. 6], ЗЕД систем [4, с. 6]. Вочевидь, сама структура регулювання при цьому не трансформується, однак уточнення потребує конкретний зміст заходів регулювання з огляду на специфіку об'єкта регулювання, а саме ЗЕД. Так, аналіз вітчизняних наукових праць, присвячених регулюванню ЗЕД, виявив, що його зміст визначається певною сукупністю складових, що притаманні економічному, зокрема фінансовому, регулюванню загалом, а також є елементами механізму регулювання. Це методи, форми, інструменти, важелі впливу на об'єкт регулювання, причому серед науковців немає єдиної точки зору щодо складу цієї сукупності (табл. 1).

Таблиця 1

Аналіз наукових поглядів на сукупність складових регулювання ЗЕД, що визначають його сутність

Автори	Складові регулювання ЗЕД			
	методи	форми	інструменти	важелі
В.В. Мацьків [1]	+	+	+	
В.О. Васюренко [2]	+	+	+	
Г.В. Дурицька [3]	+	+	+	
В.Є. Крупін [4]	+		+	+
С.М. Кваша [5]	+		+	+

В більшості інших праць вітчизняних вчених, присвячених регулюванню ЗЕД, наведені складові не використовуються безпосередньо у трактуванні самого поняття, але підлягають дослідженню як базові категорії регулювання.

Надаючи визначення саме фінансового регулювання ЗЕД, дослідники [1; 2] концентруються саме на фінансових аспектах впливу вищенаведеної сукупності складових на ЗЕД. Такий вплив полягає в застосуванні фінансових методів, інструментів і важелів для її регулювання.

Як відзначається в праці [1, с. 284], виділення фінансової складової стало можливим завдяки поєднанню різних за своєю сутністю елементів регулювання та їх розгляду з позиції певної цілісної системи. Тому уточнення економічного змісту фінансового регулювання ЗЕД потребує конкретизації означених складових в їх взаємозв'язку. При цьому слід врахувати належність фінансового регулювання ЗЕД як до сфер фінансового регулювання, так і до методів державного регулювання ЗЕД.

Як можна побачити з табл. 1, в усіх дослідженнях, що підлягали аналізу, серед складових регулювання ЗЕД виділено методи. Такий підхід цілком узгоджується із сучасними поглядами науковців на структуру фінансового механізму, в рамках якої фінансові методи як сукупність способів впливу фінансових відносин на господарський процес діють на визначальному рівні, реалізуючи що дію через фінансові інструменти та фінансові важелі.

Дослідження теоретико-методологічних підходів до формування системи фінансових методів у структурі фінансового механізму та підходів до класифікації методів державного регулювання ЗЕД дає змогу віднести до методів фінансового регулювання ЗЕД митно-тарифні, валютні, фінансово-кредитні, податкові методи, а також страхування та інвестування.

Важливим для розуміння економічної сутності фінансового регулювання ЗЕД є дослідження інструментів, а також форм і важелів регулювання, які більшість вчених також відносить до його складових (табл. 1). Але, з огляду на наявну в наукових працях плутанину в застосуванні цих елементів під час дослідження дії механізму фінансового регулювання, варто зробити деякі пояснення щодо їх сутності та взаємозв'язку, а також конкретного складу стосовно ЗЕД.

Тлумачні словники визначають інструмент у загальному сенсі (від лат. "instrumentum" – «знаряддя») як засіб, спосіб, що використовується для досягнення будь-чого. Інструменти регулювання ринку є прийомами, що використовуються державою для забезпечення пропорційності в господарстві країни, створення системи соціальних компенсацій (податки, банківський відсоток, кредит, цінові межі, цільові дотації, інвестиції) [6]. У фінансових інструментах виявляється дія фінансових методів. Втім, окрема категорія авторів взагалі не виділяє інструменти, розглядаючи фінансовий механізм як управління фінансовими відносинами через фінансові важелі, які є ключовою ланкою в його структурі [7, с. 175; 8, с. 90].

В працях з регулювання ЗЕД визнання інструментів як складових регулювання є поширеним (табл. 1). Інструменти досліджуються як засоби впливу на ЗЕД, що діють в рамках тих чи інших методів регулювання (тарифних, нетарифних, економічних, адміністративних).

Інструменти фінансового регулювання ЗЕД у контексті взаємозв'язку з його методами слід розглядати як спосіб застосування методів, тобто як сукупність різноманітних прийомів і засобів, що дають змогу впорядкувати та цілеспрямувати процес фінансового впливу на ЗЕД. Серед вітчизняних науковців відсутній єдиний підхід до набору інструментів фінансового регулювання ЗЕД, тобто кожен дослідник пропонує власний перелік таких інструментів в рамках застосування відповідних методів регулювання. Крім того, в різних дослідженнях деякі фінансові категорії, зокрема інвестиції, кредити, податки, валютний курс, розглядаються і як інструменти, і як важелі регулювання, що є наслідком неоднозначності підходів до трактування поняття «важіль» та невизначеності співвідношення між інструментами та важелями як елементами фінансового механізму.

Термін «важіль» запозичений в економічній науці з механіки¹. В структурі фінансового механізму фінансовий важіль є одним з його основних елементів. Але, як відзначається в роботі [9, с. 274], досі відсутня єдина думка про те, які саме засоби впливу на економічні процеси входять до системи фінансових важелів. Стосовно фінансового методу фінансовий важіль визначають як спосіб дії під час використання фінансового методу [10, с. 55], як засіб дії фінансового методу [11, с. 99], як прийоми дії фінансових методів та конкретні форми розподілу і перерозподілу ВВП [12, с. 323], як конкретні форми здійснення процесів розподілу і перерозподілу створеної вартості [13, с. 47], ВВП та національного доходу [14, с. 20]. Такі визначення, однак, не дають змогу повною мірою диференціювати поняття фінансового важеля і фінансового інструмента.

Науковці, що розглядають у структурі фінансового механізму як інструменти, так і важелі, відзначають певний зв'язок між ними, наводячи власний перелік інструментів та важелів. Але немає єдності в поглядах щодо питань, чи фінансові інструменти діють у межах фінансових важелів, або, навпаки, важелі діють у межах фінансового інструмента, чи важелі приводять в дію фінансові інструменти, або використовуються за допомогою інструментів.

Розглядаючи співвідношення фінансових інструментів та фінансових важелів, беремо до уваги «механічну» природу важеля, тобто здатність до створення певного механічного зусилля, що має визначати його властивості. У зв'язку з цим слушною нам здається думка В.М. Опаріна та низки інших науковців, згідно з якою фінансові важелі не діють самі по собі, але приводять до руху (приводять в дію) відповідні фінансові інструменти, будучи «вбудованими» в них. Характеризуючи дію важелів, В.М. Опарін зазначає, що вплив на дію фінансового механізму, а через нього на різні сторони соціально-економічного розвитку, досягається встановленням і зміною положення того чи іншого важеля [15, с. 62]. До важелів запропоновано відносити стимули та санкції (за напрямами дії); норми та нормативи; умови та порядок формування доходів, нагромаджень, фондів; порядок здійснення витрат, умови та принципи фінансування й кредитування (за видами). Добре узгоджується з цією позицією думка, викладена в працях [5; 7], де наголошено на нормативно-правовій природі важелів регулю-

¹ Важіль – один з найбільш простих та поширених типів механізмів. Важіль використовується для створення більшого зусилля на короткому плечі за допомогою меншого зусилля на довгому плечі.

вання, тоді як його інструменти формуються ринковим середовищем. У зв'язку з вищенаведеними положеннями такі фінансові категорії ЗЕД, як інвестиції, кредити, податки, збори, субсидії, дотації, ціни, валютний курс, більш доцільно відносити до інструментів фінансового регулювання.

В сучасному економічному словнику термін «важелі» трактується з точки зору його використання як зміни економічного стану об'єктів, здійснення повороту в економіці. В ринковій економіці важелі замінюються поняттям «ринкові регулятори» [16]. Таким чином, саме важелі відіграють вирішальну роль у процесі регулювання, оскільки вони є фактично регуляторами, що вико-

ристовуються як засіб впливу на економічний стан об'єкта регулювання, в результаті чого відбуваються його зміни.

До форм фінансового регулювання ЗЕД науковці відносять конкретні засоби впорядкування державою процесів економічного розвитку (стимулювання або обмеження) [1, с. 285], державну фінансову політику (фіскальна, кредитна, валютна, бюджетна) та засади розвитку страхового ринку [17, с. 110]. Однак в цих випадках більш доцільно говорити про фінансові важелі, беручи до уваги їх спрямованість на отримання стимулюючих та стримуючих ефектів і визначення фінансових важелів як конкретних форм здійснення процесів розподілу та перерозподілу створеної вартості.

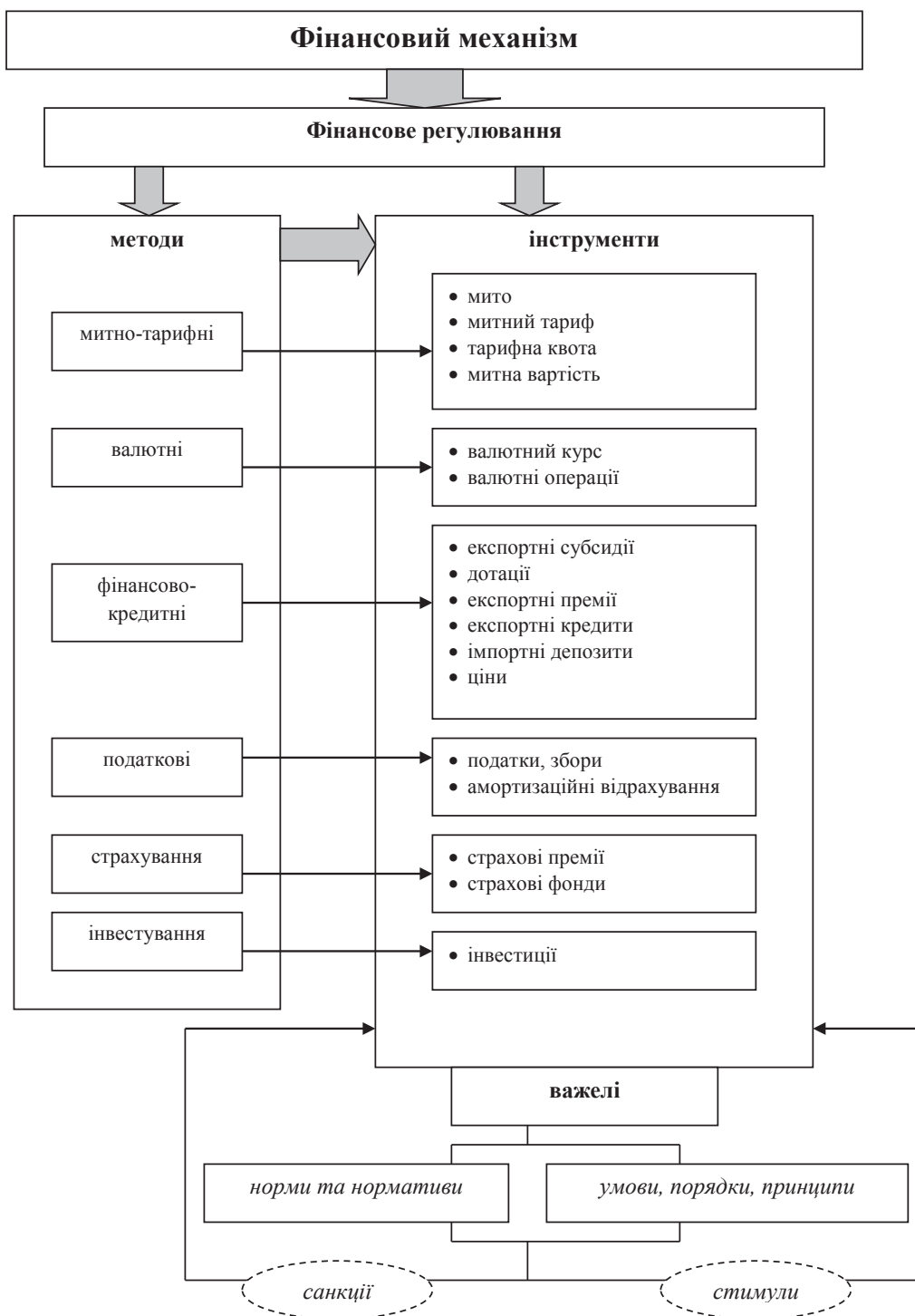

Рис. 1. Структура системи фінансового регулювання ЗЕД

З урахуванням проведеного аналізу співвідношень складових фінансового регулювання та особливості ЗЕД як його окремої сфери, що виявляються у специфічних для ЗЕД методах та інструментах, структура системи фінансового регулювання ЗЕД може бути представлена так (рис. 1).

Наведена система є взаємопов'язаним та взаємообумовленим сполученням конкретних фінансових регуляторів ЗЕД. Так, держава справляє вплив на формування сприятливих умов інвестиційної діяльності, застосовуючи монетарні важелі (пільгове кредитування та пріоритетне фінансування інвестиційних проектів, стабільно низькі темпи інфляції, гнучкий обмінний курс тощо) [18]. Амортизаційні пільги, що діють як важелі в рамках податкових методів регулювання, не тільки впливають на оподаткування суб'єктів ЗЕД, але й сприяють інвестуванню в нові технології. Тісно пов'язаними є митно-тарифні та податкові методи регулювання з огляду на те, що мито є загальнодержавним податком. Валютні важелі впливають на експортні та імпорتنі ціни; кредитування експорту пов'язане зі страхуванням експортних кредитів. Взаємовплив та взаємообумовленість в рамках системи вимагають комплексного застосування методів, інструментів і важелів для здійснення фінансового регулювання ЗЕД.

Висновки. Фінансове регулювання ЗЕД є однією зі сфер фінансового регулювання, а його економічний зміст визначається сукупністю складових, притаманних фінансовому регулюванню загалом. Фінансовий вплив на ЗЕД полягає в застосуванні фінансових методів, інструментів та важелів для її регулювання.

За результатами дослідження елементів фінансового регулювання ЗЕД уточнено їх сутність та взаємозв'язки між ними. До методів фінансового регулювання ЗЕД, які є сукупністю впливу фінансових відносин на неї, належать митно-тарифні, валютні, фінансово-кредитні, податкові, страхування та інвестування. Інструменти фінансового регулювання ЗЕД діють в рамках відповідних методів як низка прийомів і засобів, що дають змогу впорядкувати та цілеспрямувати процес фінансового впливу на ЗЕД. Фінансові важелі є фактично регуляторами, що приводять в дію інструменти регулювання. Це норми, нормативи, умови, порядки, принципи, які є «вбудованими» в інструменти та справляють стимулюючі або стримуючі дії, маючи форму стимулів та санкцій відповідно.

Фінансове регулювання ЗЕД слід вивчати не суто як набір методів, інструментів і важелів, а як систему, де вони функціонують у взаємопов'язаному та взаємообумовленому сполученні. Перспективи подальших пошуків у цьому напрямі полягають в дослідженні фінансового регулювання ЗЕД з позицій системного підходу, вивченні зв'язків між елементами системи фінансового регулювання ЗЕД та її взаємодії із зовнішнім середовищем.

Література:

1. Мацьків В.В. Теоретичні основи фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2012. Вип. 8(1). С. 279–290.
2. Васюренко В.О. Фінансове регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08. Суми, 2010. 20 с.
3. Дурицька Г.В. Економічне регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.03. Львів, 2007. 26 с.
4. Крупін В.Є. Механізм державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності територіально-виробничих систем: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.03. Львів, 2008. 24 с.

5. Кваша С.М. Формування фінансово-економічного механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в АПК України: автореф. дис. ... докт. екон. наук: спец. 08.07.02. Київ, 2001. 40 с.
6. Азрилян А.Н. Большой экономический словарь. Москва: Институт новой экономики, 1997. URL: https://big_economic_dictionary.academic.ru/5461.
7. Метеленко Н.Г., Шульга О.П. Концептуалізація поняття «фінансовий механізм». Причорноморські економічні студії. 2016. № 10. С. 171–179.
8. Мамонтова І.В. Система фінансових важелів фінансового механізму. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 2. С. 88–91.
9. Вусятицька М.П. Теоретичні аспекти фінансового важеля як економічної категорії. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Серія «Економічні науки». 2012. № 2. С. 274–279.
10. Ковалюк О.М. Методологічні основи фінансового механізму. Фінанси України. 2003. № 4. С. 51–59.
11. Фінанси: курс для фінансистів: навч. посібник / за ред. В.І. Оспіщева. Київ: Знання, 2008. 567 с.
12. Фінанси / за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. Київ: Знання, 2008. 611 с.
13. Кириленко О.П. Фінанси (теорія та вітчизняна практика): навч. посібник. Тернопіль: Економічна думка, 2000. 243 с.
14. Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. Державні фінанси: навч. посібник / за заг. ред. В.Д. Базилевича. Київ: Атіка, 2004. 368 с.
15. Опарін В.М. Фінанси (загальна теорія): навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2005. 240 с.
16. Райсберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. Москва: ИНФРА-М, 1999. 496 с. URL: https://dic.academic.ru/dic.nsf/econ_dict/16646.
17. Васюренко В.О. Економічний зміст фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємства: теоретичні аспекти питання. Економіка розвитку. 2011. № 4(60). С. 108–112.
18. Монетарні важелі стимулювання інвестиційних процесів в Україні: аналітична записка // Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/880>.

Рыбакова Т.А. Система фінансового регулювання внешнеэкономической деятельности

Анотація. В статті представлено аналіз наукових поглядів на сукупність складових регулювання внешнеэкономической деятельности (ВЭД). Конкретизовано склад системи фінансового регулювання ВЭД на основі дослідження сутності методів, інструментів і рычагів регулювання в контексті взаємозв'язків між ними. Приведено структуру системи фінансового регулювання ВЭД з урахуванням її особливостей, які проявляються в специфічних для ВЭД методах, інструментах і рычагах.

Ключевые слова: финансы, финансовый механизм, финансовое регулирование, внешнеэкономическая деятельность, методы, инструменты, рычаги, система, структура.

Rybakova T.O. The system of foreign economic activity financial regulation

Summary. The article presents the analysis of scientific views on the set of components of foreign economic activity (FEA) regulation. The composition of the system of FEA financial regulation is specified on the basis of exploring the essence of regulatory methods, tools and levers in context of their interrelations. The structure of FEA financial regulation system is presented taking into account its special features revealed in methods, tools and levers specific to FEA.

Keywords: finance, financial mechanism, financial regulation, foreign economic activity, methods, tools, levers, system, structure.